

Dr. Czagány László - Dr. Nagy Lajos:

A MEZŐGAZDASÁGI TERMELES ÉS FORGALOM KONCENTRÁCIÓJÁNAK
JELLEMZŐI ÉS ÚJ VONÁSAI A MONOPOLKAPITALIZMUSBAN

1. A koncentrációs folyamat a fejlett tőkésországok
mezőgazdasági termelésében

A mezőgazdasági koncentrációs folyamat néhány
elméleti kérdése

A marxizmus-leninizmus klasszikusai rávilágítottak arra, hogy a tőke "megtalálja térhódításának megfelelő formáit" a mezőgazdaságban is. Noha ez a térhódítás eltérően megy végbe, konkrét helyen és időben. Az állami monopolkapitalizmus és a tudományos-technikai forradalom időszakában a mezőgazdaság tőkés fejlődésének és a tőke koncentrációjának új sajátosságai mutatkoznak meg.

A modern kapitalista mezőgazdaság koncentrációjának jellemzőit a marxista közgazdaságtan a következőkben vázolja fel.

Először, a termelőerők /az anyagi-műszaki bázis/ gyors fejlődése a mezőgazdaságban később lényegében a monopolkapitalizmus időszakában ment végbe és nagyrészt egybe esett a tudományos-technikai forradalom kibontakozásával. Ez más oldalról azt is jelentette, hogy a termelés koncentrációja és specializációja napjainkban is alacsonyabb foku a mezőgazdaságban, mint az iparban. /Pl. az EGK országokban a mezőgazdasági

üzemek 60 százaléka 10 ha-nál kisebb földterülettel rendelkezett az 1970-es évek közepén./

Másodsor, az előzőekből eredően a mezőgazdaság monopolizálása alapvetően nem belülről, hanem kívülről indul meg és válsul meg. Ennek fő formája a vertikális integráció, amelyben a feldolgozóipari, kereskedelmi monopóliumok maguk is nagy mezőgazdasági vállalatokat hoznak létre.

Harmadsor, a mezőgazdaságra jellemző a "koncentráció körforgása", amely azzal jár, hogy a kisparaszti termelés lassan szorul ki a mezőgazdaságból, sőt időszakonként a kis- és közép-termelők száma növekszik is. Ez a korábbi időszakban abban nyilvánult meg, hogy a nagybirtokosok a munkaerő és pótlólagos tőke biztosítása érdekében a nagybirtok peremén, elsősorban a mezőgazdaság un. porosz utas fejlődésénél kisüzemeket hoztak létre.

Napjainkban a koncentráció körforgása abban nyilvánul meg, hogy a kisparaszti termelés és a tőkés termelés között számtalan átmeneti forma jön létre a családi-féltőkés üzemek kialakulásával. Továbbá abban is, hogy a mezőgazdaság fejlődésében a polarizációs folyamatot időnként nivellációs folyamatok is kiegészítik. Pl. amikor mezőgazdasági tőkés vállalat családi üzemmé alakul vissza.

Ezeket a kérdéseket a marxista közgazdaságtan már nagyrészt tisztázta. Van azonban néhány fontos kérdés, amely további kutatómunkát igényel.

Igy többek között a családi üzem különböző típusainak közgazdasági elemzése. Hiszen óriási különbség van a nagyrészt ha-

gyományos kisparaszti gazdaság, valamint a "féltőkés" családi gazdaság között. Ez utóbbi ugyanis csak annyiban családi, hogy idegen munkaerőt rendszeresen nem foglalkoztat, de alapvetően tőkés, mert az egy gazdaságra jutó tőkeállomány jóval meghaladja a kisparaszti gazdaságét, illetve jövedelme az átlagos bér-munkás jövedelmét.

Ehhez kapcsolódó kérdés az, hogy a mai kapitalizmusban a mezőgazdaság különböző üzemformáinak /termelési viszony formáinak/ kapcsolata az integráló monopóliumokhoz nem eléggé kidolgozott. Nyilvánvaló, hogy más a szerepe ebben a viszonyban a kisparaszti termelőnek, a tőkés családi vállalatnak, vagy a teljes tőkés vállalatnak.

A közgazdasági kutatás feladatokkal bír azon a területen is, hogy megvizsgálja a koncentráció különböző formáit, vagyis az abszolút és a relatív koncentrációnak a viszonyát. Továbbá foglalkozzon a koncentráció különböző vetületeinek a termelési tényezők, a termelés és a jövedelmek koncentrációjának az összefüggéseivel.

A következőkben a mai tőkés mezőgazdaságban végbemenő koncentráció két kérdését tárgyalom. a/ A munkatermelékenység és a koncentráció kapcsolatát. b/ Az értéktörvény /a piac/ és a koncentráció viszonyát.

A mezőgazdasági munkatermelékenység /hatékonyság/ és a koncentráció viszonya

Nyilvánvaló, hogy a munkatermelékenység és a koncentrá-

ció között szoros a kapcsolat.^{1/} Ugyanis - ha feltételezzük a munkáslétszám változatlanóságát - akkor a termelékenység növekedése növeli a termelést és a profit tömegét. A profit felhalmozása pedig a koncentráció fő forrása. Más oldalról a koncentráció, az üzemek méreteinek növekedése - ha feltételezzük a termelési tényezők megfelelő arányát - növeli a munka termelékenységét. A mezőgazdasági munka termelékenységének növekedéséről tehát megállapíthatjuk, hogy az következménye és feltétele is a mezőgazdasági koncentrációnak. A koncentráció felhalmozási és centralizációs formája pedig szorosan kapcsolódik egymáshoz. /A centralizációs folyamat is gyorsabb, ha az tőkefelhalmozással párosul./

Ezek azonban csak általános és leegyszerűsített összefüggések. Indokolt a tőkés mezőgazdaság valóságának az elemzése, hiszen az említett feltételezések nem állnak fenn a tőkés mezőgazdaságban. Ugyanis: a/ a tőke értékösszetételének növekedése abszolút is csökkenti a munkaerő létszámot a mezőgazdaságban, b/ éppen a tőkés mezőgazdasági termelésben /az anyagi termelés és a termelési viszonyok/ kisebb koncentrációja miatt gyakran nem optimális a termelési tényezők /a munkaerő, a tőke és a föld/ aránya.

A következőkben a gazdasági hatékonyság különböző formáit és a mezőgazdasági koncentrációs folyamat összefüggéseit elemezzük.^{2/} Vizsgáljuk meg előljáróban a mezőgazdasági munkatermelékenységet.

a/ A munka termelékenysége 1978-ban a fejlett tőkésországokban 20-szorosa a fejlődő országokénak és 10-szerese a világtávnak. /Lásd az 1. táblázatot./ Továbbá az 1960-as évtized-

hez képest az 1970-es évtizedre a fejlett tőkés és fejlődő országok között a termelékenységi színvonal különbségei növekedtek. 1961-65-ben a különbség 12,5-szeres, 1978-ban 20-szoros volt. Ebből az következik, hogy hosszabb távon a fejlődő országokban a fejlett tőkésországokhoz képest elmarad a mezőgazdaság koncentrációs folyamata és az elmaradás mértéke növekszik a fejlett tőkésországokhoz képest.

b/ A fejlett tőkésországok különböző országcsoportjaiban a termelékenységek jelentősen különböznek. /Lásd a 2. táblázatot./ 1978-ban az USA-ban a munka termelékenysége csaknem háromszor nagyobb volt, mint az EGK országaiban és csaknem 7-szer nagyobb, mint Ausztriában. Megállapíthatjuk azt is, hogy az USA és az EGK országai munkatermelékenységi szintjének különbségei az 1970-es évtizedben az előző évtizedhez viszonyítva növekedtek. 1961-1965-ben a különbség 2,6-szoros, 1978-ban 2,8-szoros volt. A mezőgazdaság iparosodásának szintje és így a koncentráció mértéke az USA-ban lényegesen magasabb és az utóbbi évtizedben Nyugat-Európa nem tudott az elmaradottságán csökkenteni.

c/ Az Európai Gazdasági Közösség országaiban a munka termelékenysége Belgiumban a legmagasabb, 88 százalékkal magasabb, mint az NSzK-ban, és Olaszországban a legalacsonyabb, 37 százaléka az NSzK-énak. /Lásd a 3. táblázatot./ Azt is megállapíthatjuk, - a két évtizedet összehasonlítva - hogy az EGK országainak többségéhez képest az NSzK lemaradása a munkatermelékenységben csökkent.

A következőkben vizsgáljuk meg az állótőkék "hatékonyságát" és a föld területi termékenységét.

a/ Az a tőkék "hatékonysága" /tőkeintenzitás/, amelyet az 1000 db traktorra és kombájnrá jutó mezőgazdasági termelési értékkel fejeztünk ki, nagy szerepet játszik a munkatermelékenység alakulásában.^{3/} 1977-ben az állóterek hatékonysága csaknem 50 százalékkal nagyobb volt az USA, mint az EKG mezőgazdaságában. Továbbá 1965-1977 között a változás iránya is az USA-ban volt kedvezőbb, mert 1965-ben az állóterek hatékonysága csak 84 százaléka, 1977-ben pedig már 147 százaléka volt az EKG-ének. /Lásd a 4. táblázatot./

b/ A területi termékenység /az egy hektárra jutó termelés/ vizsgálatából kiderül, hogy az EKG-országokban 1978-ban a területi termékenység 82 százalékkal magasabb volt, mint az USA-ban. Továbbá azt is megállapíthatjuk, hogy a területi termékenységben az elmúlt másfél évtized alatt az USA nem "faragott" le az elmaradásból. /Lásd az 5. táblázatot./

A tőke értékösszetétele egyik tényezője a munkatermelékenységnek.^{4/} 1978-ban a tőke technikai összetétele csaknem 3,3-szerese volt az Egyesült Államokban, mint az Európai Gazdasági Közösségben. /Lásd a 6. táblázatot./ Ugyanakkor az is megállapítható, hogy 1965 és 1978 között az EKG országai e területen csökkentették elmaradásukat, hiszen ez a különbség 1965-ben mintegy 5,2-szerese volt az USA javára.

Ha a munkaerő földellátottságát /az egy mezőgazdasági keresőre jutó mezőgazdasági földterületet/ vizsgáljuk, 1978-ban az volt a jellemző, hogy ez az USA-ban több mint 10-szerese az EKG országokénak. Továbbá az is kitűnik, hogy a földterület koncent-

rációjában az EGK országok elmaradása hosszabb távon is nő.
/Pl. 1965-ben a különbség csak 8-8-szoros volt./ Az EGK országokban tehát növekedett az ellentét a "termelt" tőke összetétele és a "természetes" tőke összetétele között. Ez a mezőgazdasági hatékonyság kedvezőtlen alakulásával járt és kifejezője a termelőerők, valamint a tőkés tulajdon /rendelkezési és használati/ viszonyok ellentmondásának.

A mezőgazdasági termelés koncentrációjáról a fejlett tőkésországokban a következőket állapíthatjuk meg. A koncentráció a mezőgazdaságban két uton megy végbe. Az egyik: az üzemméretek növekedése /az egy üzemre jutó tőke, termelés és profit nő/. Ez az extenzív koncentráció. A másik: az egységnyi földterületre jutó ráfordítások, termelés és profit növekedése. Ez az intenzív koncentráció. A mezőgazdasági termelés vállalati-extenzív koncentrációjának kimutatása a fejlett tőkésországokban nehézségekbe ütközik. Ezen a koncentráción a tőke, a termelés és a profitok egy üzembe való összpontosulását, az üzemek átlagos méreteinek növekedését és a nagyüzemek gazdasági súlyának növekedését értjük. A koncentráció meghatározásakor "az e gazdasági kritériumok" szerint az üzemek méreteire, az üzemek számára és ezek nagyság szerinti megoszlására lenne szükség, amelyek legtöbbször nem állnak rendelkezésre.

Az un. intenzív koncentráció jobban megragadható, amelyet az egységnyi mezőgazdasági területre jutó mezőgazdasági keresővel, illetve erőgépállománnyal fejezhetünk ki.

Az első mutató - 1978-ban, mivel ez reciproka a földellátottságnak - az USA-ban egy tized része az EGK-nak.

A második mutatót - az állótőke intenzív koncentrációját tekintve - hasonló a helyzet. Hiszen 1978-ban az USA-ban ez csak 26 százalék volt az EGK-ban lévőknek. Sőt az USA lemaradása e területen növekedett, hiszen 1965-ben még 48 százalékát tette ki az EGK-ének. /Lásd a 8. táblázatot./

A következőkben - miután végig kísértük a hatékonyság különböző területeit - megvizsgáljuk egyrészt azt, hogy az állóeszközhatékonyság, a területi termelékenység, a technikai összetétel, hogyan hatnak a munka termelékenységére, a különböző mezőgazdasági koncentrációs mértéket mutató országokban; másrészt azt, hogy milyen kölcsönös összefüggés van a munkatermelékenység és a koncentráció között.

Az első kérdéshez: a/ Az USA-ban a viszonylag magas mezőgazdasági munkatermelékenységi színvonal azzal magyarázható, hogy magasabb a tőkehatékonyság /tőkeintenzitás/ és a tőke technikai összetétele is. /Az EGK-hoz viszonyítva 147 százalék és 326 százalék./ De még mindig a tőkeösszetétel játszik nagyobb szerepet a munkatermelékenység alakulásában. Ennél kisebb a szerepe a tőkehatékonyságnak és legkisebb a területi termékenységnek.

b/ A munka termelékenységének növekedése akkor kedvező, ha abban a tőkehatékonyság növekedése is szerepet játszik. Pl. 1965 és 1978 között az EGK országaiban hiába nőtt a tőkeösszetétel 144 százalékkal, mivel azonban a tőkehatékonyság csökkent 12 százalékkal, a munkatermelékenység csupán 154 százalékkal nőtt. Ugyanakkor az USA-ban a tőkeösszetétel 52 százalékkal, a tőkehatékonyság 54 százalékkal, ennek következtében a munkatermelékenység 174 százalékkal nőtt. Tehát addig még a termelékenység-növekedés nem

válík két "forrásává", az Európai Gazdasági Közösség országai nem tudják ledolgozni hátrányukat.

A második kérdéshez. A munkatermelékenység és a tőkekoncentráció között kölcsönös kapcsolat van az USA-ban.

A munkatermelékenység növekedése növeli a vállalat-üzem méreteket, tehát az extenzív koncentrációt. Így az USA-ban, ahol a legmagasabb a mezőgazdasági munka termelékenysége, 1950-1970 között 48 százalékkal csökkent a farmok száma és a farmok átlagterülete 80 ha-val nőtt. Ezek az adatok az NSZK-ban, ahol alacsonyabb a munkatermelékenység, 27 százalék és 1,9 ha. Továbbá az USA-ban a legnagyobb árutermelő farmokon /ahol 40 ezer dollárnál nagyobb évi árúértékesítés/ a munka termelékenysége több mint 10-szerese a legkisebb farmoknak /ahol 2,5 ezer dollárnál kisebb évi árúértékesítés/.^{5/}

A munkatermelékenység és az intenzív koncentráció között a kapcsolat az előzőek fordítottja. A magas munkatermelékenység esetén kisebb a területegységre jutó munkaerő, valamint az állótóke felhasználás, de kisebb a területi termékenység is. Pl. az USA-ban 2,8-szor volt magasabb 1978-ban a mezőgazdasági munka termelékenysége, mint az EGY-ban. Ugyanakkor az USA-ban az egységnyi földterületre jutó munkaerő 9 százaléka, a tőkeállomány 26 százaléka és a területi termékenység pedig 18 százaléka volt az EGY-énak. /Lásd a 7. és 8. táblázatot./

Milyen okai vannak ezeknek a jelenségeknek? Vagyuk az extenzív koncentrációt. Először is az, hogy a termelékenység és a vállalatméretek között kölcsönös kapcsolat van, amely egymást erősíti. A termelékenység növekedése általában a termelés növelésével, illetve a reálbér-költség csökkenésével jár, ez

növeli a profitot, amely forrása a koncentrációnak. Más oldalról a vállalat-üzemméreték növekedése növeli a termelékenységet, mivel a nagyobb termelés miatt nő a termelékenységi mutató számlálója, a nagyobb tőkelekötés miatt nő a tőke értékösszetétele, ezért csökken a termelékenységi mutató nevezője is.

Másodsor, a termelékenység-növekedés, ha az a tőkehatékonyság növelésével is jár, azonos profitból nagyobb koncentrációt /felhalmozást/ biztosít.

Harmadszor, a termelékenység-növelés nemcsak azért növeli a profitot, mert csökken a termelés reálköltsége, hanem azért is, mert a termelékenyebb munka a többletmunkaidő alatt is több profitot termel, mint az átlagos termelékenységű. A nagyobb tőkés üzem tehát az extraprofitból is növekedhet.

Vegyük az intenzív koncentrációt. A termelékenység magasabb szintje - mint említettük - nem jár magasabb tőke- és termelékenységkoncentrációval. Ez először azzal magyarázható, hogy a munkatermelékenység az egy főre jutó termelés "intenzív koncentrációja", addig a mezőgazdaság intenzív koncentrációjának dimenziója az egységnyi földterület.

Másodsor, a termelékenység változása általában és közvetlenül nem függ a földterület nagyságának változásától, míg az intenzív koncentráció mutatóit jelentősen meghatározza a földterület nagysága. A termelékenység a termelés növelésétől, a termelt állótkék növekedésétől, valamint a munkaerő és a föld hatékony helyettesítésétől függ.

Harmadszor, a területi termékenység egyenlő a területegységre vonatkoztatott munkatermelékenység és a föld munkaerő le-

kötésének szorzatával.^{6/} A fejlett tőkésországokban azért nincs szoros kapcsolat a munkatermelékenység és az intenzív koncentráció között, mert a/ a föld létszám-lekötése /a $\frac{V}{P}$ / jobban csökken, mint ahogy a termelékenység nő, mert b/ a termelékenység-növekedés csak akkor jár intenzív termelés-koncentrációval, ha a termelékenység úgy nő, hogy a területegységre jutó munkaerő-létszám változatlan és nő a termelés. Mint tudjuk, a fejlett tőkésországokban a területegységre jutó és az összes mezőgazdasági munkáslétszám is abszolút csökken.

Természetesen ezek a mennyiségi összefüggések megjelennek a termelési viszonyokban is: a horizontális és vertikális integrációban, a vállalati-üzemi strukturában, a nagyüzemek arányának növekedésében stb.

Az értéktörvény /piaci viszonyok/ és a koncentráció kapcsolata a tőkés mezőgazdaságban

Marx az értéktörvény mezőgazdaságbeli érvényesülésének jellemzőit a földjáraadékelméletében dolgozta ki. A földjáraadékelmélet több területen konkretizálja és továbbfejleszti a tudományos értékelméletet. A marxi elemzés már akkor feltárta a mezőgazdasági koncentráció néhány jellemzőjét, pl. azt, hogy a kisárutermelés "többréndbéli rablás" útján tartja fenn magát.^{7/} A tőkés mezőgazdaság mai viszonyainak az elemzésénél azonban figyelembe kell venni a következőket: a/ A földjáraadékelméletet nemcsak A tőke III. kötetében fejtette ki Marx, hanem nagyon sok fontos és bővebb elemzést tartalmaz az Értéktöbbletelméletek II.

kötete is. b/ Marx a tőkés mezőgazdaságot a klasszikus angol földjáraadékvizonyok mellett vizsgálta, ahol a tőkés termelés a legfejlettebb volt és a bérleti rendszer uralkodott. Nem volt módja elemezni - amelyet tervezett - a cári Oroszország mezőgazdasági viszonyait. c/ Marx nem vizsgálhatta a mezőgazdaságon kívüli "mesterséges monopóliumok" tényleges hatását a mezőgazdasági fejlődésre. d/ Olyan időszakban vizsgálta a mezőgazdaság fejlődését, amikor is nagy és növekvő volt a kereslet a mezőgazdasági termékek iránt és a mezőgazdasági árak a legrosszabb minőségű földnek megfelelően alakultak.

Milyen kapcsolat van az értéktörvény és piaci mechanizmusa, valamint a mezőgazdasági koncentrációs folyamat között?

a/ Az értéktörvény termelőket differenciáló funkciójából következik, hogy a kisparaszti /középső/ rétegek polarizálódnak. Ugyanakkor egyes tőkés üzemek tönkremenése és egyes mezőgazdasági munkások "felemelkedése" nivellációs folyamatot is kivált, amely alárendelt folyamatként megfigyelhető. b/ Az értéktörvény technikát fejlesztő funkciója, amely külön értéktöbblethez vezet, megteremti a nagyobb tőkekoncentráció forrását. c/ Az értéktörvény a mezőgazdaságban is megköveteli, hogy az árak korlátlanul és mértéktelenül ne szakadjanak el a társadalmi ráfordításoktól. Egyrészt tehát a mezőgazdasági termelés fejlődésében is hat a jövedelmek nivellálódásának tendenciája, noha ezt a monopóliumok erősen korlátozzák. Másrészt a mezőgazdasági termékek iránti kereslet növekedése miatt a mezőgazdaságban is növelni kell a termelést és ehhez bizonyos nagyságu profit felhalmozása szükséges.

A mezőgazdaságban az ár-profit alakulása jóval bonyolultabb, mint a feldolgozóiparban: a/ a mezőgazdaságban a mesterséges monopóliumok, illetve ezek hatása mellett léteznek természeti monopóliumok is /a föld mint a gazdálkodás tárgyának monopóliuma/. b/ A mezőgazdaságban a termelők kisebb koncentrációja miatt a monopóliumok ár- és profitmeghatározó szerepe nagyobb. Ez kifejezésre jut a mezőgazdaság által vásárolt termelőeszközök magas eladási monopolárában és a mezőgazdasági termékek alacsony felvásárlási monopolárában.^{8/} c/ A mezőgazdasági termelési viszonyok strukturája részben eltérő az ipartól, jelentősebb a súlya a kisparaszti-féltőkés viszonyoknak és kisebb a súlya a mezőgazdaságon belüli monopolhelyzetű vállalatoknak. Ezen tényezők miatt a mai tőkés mezőgazdaság állandó profithiánnyal küzd.

Kérdés, hogy mindezek a feltételek azzal járnak-e, hogy az értéktörvény /a termelési ár-elv/ nem érvényesül a mezőgazdaságban? Nem erről van szó. Ahhoz, hogy erre választ adjunk, meg kell vizsgálnunk a tőkés mezőgazdaság három szerkezeti összetevőjét, a kisparaszti termelést, a féltőkés-tőkés és a monopolizált szektort.

Először, a tőkés mezőgazdaságban a mezőgazdasági árutermelés egy részét a kisárutermelők adják. Ezekre nyilván nem érvényesül a tőkés termelési ár elve. A kisüzemek fajlagos ráfordításai viszonylag magasabbak, a jövedelemigényük pedig csak a személyes jövedelem meghatározott színvonalára terjed.^{9/} A kisüzemek a termelőeszközök /tőke/ koncentrációjában visszamaradtak. De bizonyos határig - az eleven munkaerejük kihasznál-

lásával és növelésével a nagyobb "munkadij" reményében a termelés méreteit növelhetik.

Marx a hagyományosan kisparaszti üzemeknek a következő ismérveit /feltételeit/ jelölte meg. a/ A falusi népesség tulsulya. b/ A termelés mezőgazdaságon kívüli ágáiban a tőkekoncentráció alacsony foka. c/ A termékek tulnyomó részét a parasztok saját fogyasztásukra használják fel és csak az e feletti rész kerül az áruforgalomba. d/ Az eleven munka tulsulya a termelésben. Ilyen tradicionális kisparaszti gazdaság maradványai csak a fejlett tőkésországok legkevésbé fejlett csoportjában fordulnak elő /pl. a méditerán országokban/, illetve a fejlett tőkésországokban a kiegészítő /hobby/ gazdaságokban, illetve a kétlaki gazdaságokban.

Másodszor, a tőkés mezőgazdaság termelési strukturájában napjainkban alapvető szerepet játszik az egyéni tőkés szektor: a bér munkást is foglalkoztató magántőkés üzemek, valamint a tőkés családi gazdaságok, amelyek "fél tőkés" üzemek, mert bér munkást nem foglalkoztatnak, de a tőkeráfordítások és a jövedelmek nagysága szerint tőkés üzemek. Mivel a mezőgazdasági áru-termelésnek ezek adják a zömét, hosszu távon ezek társadalmi ráfordítása képezi a mezőgazdasági termékek ármozgásának alapját.

De joggal adódik a kérdés, akkor miért küzdenek ezek a tőkés üzemek gyakran profithiánnyal /s így felhalmozás-korlátokkal/, amely akadályozza a tőkekoncentrációt? Nyilván ez alapvetően a mezőgazdaságon kívüli, feldolgozó, szállító és forgalmazó monopóliumok profit /új érték/ elvonó szerepével kapcsolatos.^{10/}

De egyfelől a monopóliumok hatása nem helyezheti hatályon kívül korlátlanul és szubjektív módon a mezőgazdaságban érvényesülő értéktörvényt /a termelési ár elvét/. Vagyis a mezőgazdasági termékek árait meghatározó társadalmi munkaráfordítás nagysága hosszú távon a mezőgazdasági termelés zömét adó magántőkés /teljes és féltőkés/ szektorban művelt legrosszabb minőségű föld /átlagos munka- és eszközráfordítások mellett/ szabja meg. Így a legrosszabb földeken is elvileg keletkezik átlagprofit.

De másfelől adódik a következő kérdés, hogy ezek az üzemek miért nem rendelkeznek megfelelő jövedelemnagysággal a termelésbővítéshez? Véleményem szerint erre a "dilemmára" a következő választ adhatjuk. Először is a mai monopoltőkés mezőgazdaságban az árak vonzaspontját képező társadalmi munkaráfordítást nem a legrosszabb minőségű föld, hanem a közepes föld /vagy a közepeshez közeli/ határozza meg. Másodszer, ennek megfelelően az árszabályozó földnél rosszabb minőségű földeken az átlagprofitnál kisebb profit képződik. Ami érthető is, hiszen a mezőgazdasági termékek iránti kereslet kisebb jövedelemrugalmassága miatt nem is szükségszerű, hogy a rosszabb földeken is olyan gyors legyen a termelés növekedési üteme, mint a közepes vagy a jó földeken. A tőke számára is hatékonyabb a jobb földeken gyorsabban növelni a termelést.^{11/}

Összefoglalva: miért elégednek meg a mezőgazdasági termelők az átlagosnál kisebb profittal /üzemi jövedelemmel/. Erre a válasz a mezőgazdasági termelési-tulajdonviszonyok szerkezetében keresendő. Mivel nem elhanyagolható szerepet játszik a mezőgazdaságban a kisparaszti termelés, valamint a tőkés családi üzem, amelyek jövedelemigénye kisebb, sőt a mezőgazdasági tőkések sem hagyják

abba a termelést, ha a profitjuk a kamatot, vagy a részvények osztalékát meghaladják.

Marx az Értéktöbbletelméletek II-ben a földjáradék-keletkezés ricardoi normál esetének a bírálataiban sokoldalúan foglalkozik az értéktörvény mezőgazdasági érvényesülésével. Kimutatja, hogy nem minden esetben a tőkés módon művelt legrosszabb föld határozza meg a piaci értéket. Nem lehet figyelmen kívül hagyni a közepes feltételeket sem.

Marx a különbözeti járadék sajátosságával kapcsolatosan megjegyzi, hogy "egy meghatározott termelési terület árujának értékét nem az a munkamennyiség határozza meg, amelybe az egyes áru kerül, hanem amelybe az az áru kerül, amelyet a terület átlagos feltételei között termeltek. Itt az ipar és a mezőgazdaság csak abban különböznek /kiemelés: N.L./, hogy "a többletprofitok... az elsőben folyékonyak.... míg a másodikban rögzítődnek..."^{12/} Az, hogy a piaci érték a mezőgazdaságban így alakuljon, két feltétele van: a/ a földtulajdonos és a tőkés egyszemély legyen, tehát ne legyen abszolút földjáradék, b/ a mezőgazdasági termékek jobb földeken keletkező pótlólagos kínálata leszorítsa a piaci értéket a "legrosszabb" egyéni értéke alá, s így pótlólagos keresletet eredményezzen.

Harmadszor, az élelmiszer-termelésben harmadik szerkezeti összetevőt a monopolista szektor képezi.^{13/} A monopolista szektor a mezőgazdaságon kivüli monopolizáció, valamint a monopóliumok által létesített mezőgazdasági üzemek formájában van jelen. Mi ezeknek a szerepe a mezőgazdasági nyersanyagok ár- és jövedelemalakulásában? A vertikális integráció keretében - a tulajdon- és üzemi

viszonyoktól függően - az ipari-kereskedelmi monopóliumok elvonják a profit /új érték/ egy részét, ezzel torzítják az élelmiszerek önköltségét, hiszen a mezőgazdasági nyersanyagok társadalmi ráfordítás alatti áron kerülnek felhasználásra. Egyben ez a monopolista profit forrása is. Emellett a profitkiegyenlítődés a nem monopolizált mezőgazdasági nyersanyagtermelés és a monopolizált feldolgozás /szállítás/ között nem valósul meg. A monopolprofitok bizonyos nivellációja nem a termelési ágak, hanem monopolista vállalatok között megy végbe.

A monopóliumok által termelt és felhasznált mezőgazdasági nyersanyagok az áruforgalom megkerülésével kerülhetnek a monopóliumban résztvevő feldolgozó vállalatokhoz. Ezért itt mód lehet egyrészt a termelő és feldolgozó monopóliumon belül a monopolprofitok nivellálódására, másrészt itt nincs a mezőgazdasági nyersanyagtermelő vállalatnál profitelvonás, harmadszor, a mezőgazdaság e szektorában a monopolista extraprofit forrása az un. technikai extraprofit, az, hogy ezek a vállalatok tartósan monopolizálják a nyersanyagtermelés hatékony technikáját és technológiáját.

2. A koncentrációs folyamat a mezőgazdasági termékforgalmazásban a fejlett tőkésországokban

A technikai-gazdasági /üzemi/ koncentráció a mezőgazdasági termékforgalmazásban

A mezőgazdasági termelés fentebb tárgyalt koncentrációs fo-

lyamata a mezőgazdaság iparosodásával van összefüggésben. Közlebről vizsgálva a mezőgazdaság két irányból kapja az egyre energikusabb impulzusokat, amelyek hatására szükségszerűen fokozódik a koncentráció. Egyrészt alulról: a termelési eszközökkel ellátó iparágaktól /mezőgazdasági gépgyártás, vegyipar, építőipar, ujabban a takarmányipar és az un. genetikai ipar stb./, másrészt felülről: a fogyasztás oldaláról /élelmiszerkereskedelem, élelmiszeripar/. Mind a két hatás a piac közvetítésével jelentkezik. Ugyanakkor az iparosodott mezőgazdaság is impulzusokat bocsáthat ki az élelmiszerkereskedelem és az élelmiszeripar, valamint a mezőgazdaságot ellátó iparágak felé. Mindezek nyomán lényeges változások következnek be az élelmiszer-vertikum egészében, egyes fázisaiban, s - ami témánk szempontjából lényeges - az egyes vertikumok közötti kapcsolatokban is.

Mielőtt a mezőgazdasági termékek forgalmazásában megfigyelhető koncentrációs folyamatot elemeznénk, tisztázni kell, hogy mi is az elemzés tárgya. Ehhez meg kell különböztetni az áruk forgalmi pályájának két szakaszát: a/ közvetítő szakaszt, amikor a termékek az élelmiszer-vertikumon belül mozognak /pl. farmoktól az élelmiszeriparhoz, élelmiszerkereskedelemhez, takarmánygyárakhoz, stb./, b/ végző szakaszt, ahol a már fogyasztásra kész termékek eljutnak a fogyasztókig.

A forgalmi folyamatnak e két szakaszát minden terméknél meg lehet különböztetni. Marx elemzéseiben is gyakran szerepel ez az összefüggés. A "Bevezetés a politikai gazdaságtan bírálatahoz" c. tanulmányában írta azt, hogy az első forgalmi szakaszban a csere "fogyasztásra szánt késztermékek előállításának eszköze", a másodikban a termékek "közvetlenül a fogyasztás számá-

ra cserélik".^{14/} Tanulmányunkban az első, a közvetítő szakaszszal foglalkozunk, nem a lakosság felé irányuló élelmiszerkereskedelemmel.

Könnyű belátni, hogy a fejlett ipari országokban a mezőgazdasági nyersanyagok forgalma szinte teljes egészében a közvetítő szakaszban bonyolódik. A lakossághoz zömében feldolgozott élelmiszer jut. Pl. az Egyesült Államokban és Nyugat-Európában a kiskereskedelmi forgalomban az élelmiszereknek mintegy 80 százaléka feldolgozott termék, de a fennmaradó rész is átmegy a kereskedelemben a szortírozás, a csomagolás és az előkészítés folyamataán. A farmerek és a fogyasztók közötti közvetlen kapcsolat gyakorlatilag megszűnt.

A közvetítő forgalmazásnak a legszembetűnőbb változása az, hogy a szervezetenként önállósult közvetítő nagykereskedelem jelentősen háttérbe szorult. A koncentrált feldolgozóipar és kiskereskedelem egyaránt képes beszerzéseit elkülönült közvetítők nélkül, gazdaságosan megoldani. Másik oldalról: az ipari és a kereskedelmi technika változásai kényszerítik is a vállalatokat a farmerekkel való közvetlen, "programozott" kapcsolatokra.

Egyes területeken /pl. tejvertikumban/ a farmerek szövetkezetei végzik a feldolgozó és fogyasztói értékesítés jelentős részét, ennek megfelelően a felvásárlást a farmerektől.

Fel kell azonban ismerni azt, hogy maga a közvetítő jellegű forgalmazás - noha minden tekintetben jelentős változásokon ment át - nagymértékben koncentrálódott, korántsem szorult ugyanúgy háttérbe, mint a szervezetenként önálló nagykereskedelmi vállalatok.

latok. Más dolog a közvetítő forgalmazási funkció és más a forgalmazó szervezet. A közvetítő forgalmazásra továbbra is szükség van, de ezt át tudják venni a termelők és a felhasználók.^{15/}

Az előzőekből következik, hogy a mezőgazdasági termékek forgalmának koncentrációs folyamata lényegében egybeesik a termelés koncentrációjával. Éppen a termékforgalmazás az a fázis a vertikumban, amely az egyik ágazatban végbemenő koncentrációból adódó követelményeket közvetíti a másik ágazat felé.

Az élelmiszer-gazdasághoz /az agrár-ipari komplexumhoz/ tartozó termelőágazatok koncentrációja technikai /üzemi/ és tulajdoni /vállalati/ oldalról nézve is eltérő, többnyire az élelmiszeripar a leginkább koncentrált láncszem a vertikumban. Ennek megfelelően általában az élelmiszeriparnak van legnagyobb hatása a kapcsolódó ágazatok, köztük a termékforgalmazás koncentrációjára is.

Az élelmiszeripari üzem koncentrációs szerepe abban nyilvánul meg, hogy igyekszik a mezőgazdasági termelésnek a vele kapcsolatos részét vagy ágazatát maga köré vonni, vagyis az ellátó vagy feldolgozó koncentrációs pólus szerepét tölti be. Az ellátó koncentrációs pólus pl. a takarmánygyár, amely az általa ellátott termelést igyekszik maga köré koncentrálni, a feldolgozó koncentrációs pólus - pl. a konzervgyár - pedig nyilvánvalóan azt a nyersanyagtermelést, amely a feldolgozó tevékenységhez szükséges, igyekszik maga köré koncentrálni.

Az élelmiszeripari üzemek koncentrációs szerepüket csakis a mezőgazdasági termeléssel kölcsönös kapcsolatban tölthetik be. A mezőgazdasági termelésben annál nagyobb lehetőség van az üzemi

specializációra, s ezzel együtt a koncentrációra is, minél iparosodottabb a mezőgazdaság. Az állattenyésztő és növénytermelő ágazatok koncentrációs sorrendje éppen az iparosodási sorrendnek megfelelően alakul. Ennek megfelelően a mezőgazdasági termékforgalmazás koncentrálódása is lényegében a mezőgazdasági ágazatok iparosodási sorrendjének felel meg. Ez azzal van összefüggésben, hogy az élelmiszeripar éppen ezekben a mezőgazdasági ágazatokban fejtheti ki koncentrációs erejét, amelyeknek termelését a legszorosabban kell egybehangolni a sajátjával, vagyis elsősorban a leginkább iparosodott ágazatokban. Más szavakkal: minél jobban integrált valamely mezőgazdasági termelő ágazat, a saját integrációs pólusa által, annál jobban koncentrálódik a mezőgazdasági termékforgalom.

Az élelmiszerkereskedelem szintén jelentős szerepet játszik az élelmiszertermelés integrálásában és ezen keresztül a mezőgazdasági termékforgalmazás koncentrálásában. Az élelmiszerkereskedelem részben az élelmiszeripartól, részben a mezőgazdaságtól szerzi be áruát. A fejlett tőkésországokban működő kiskereskedelmi vállalatok, elosztóhálózatok csak azokkal az élelmiszeripari és mezőgazdasági üzemekkel hajlandók kapcsolatba lépni, amelyek képesek az árukat nagy mennyiségben, garantált minőségben és a megkívánt időben rendszeresen szállítani.

Az élelmiszerkereskedelmi vállalatok a mezőgazdasági termékforgalmazás koncentrációját kétféleképpen mozditják elő:

a/ Közvetve, az élelmiszeriparon keresztül. Az élelmiszeripari üzemek így építhetik ki a leghaszonhajtóbban kapcsolatait

kat az élelmiszerkereskedelemmel, ha az utóbbiak igényét legmesszebbmenőkig ki tudják elégíteni. Ezért az élelmiszeripari vállalatoknak elsőrendű gazdasági érdeke fűződik ahhoz, hogy a mezőgazdaság minél nagyobb méreteken és gyári módon, minél inkább a feldolgozó üzem köré koncentráltan termelje a különböző nyersanyagokat.

b/ Közvetlenül, amennyiben a mezőgazdasági termékek egy kisebb részét közvetlenül a farmerektől vásárolja fel.

Tulajdoni /vállalati/ koncentráció a mezőgazdasági termékforgalmazásban

Az eddigiek során azt tárgyaltuk, hogy az élelmiszerpiac és az élelmiszertermelés forradalmi jellegű átalakulása, a vertikális integráció technikai-gazdasági követelményei szükségszerűen elvezetnek a termékforgalmazás koncentráliódásához. Ezt eddig technikai oldalról néztük, a továbbiakban tulajdoni, vállalati oldalról is szemügyre vesszük a jelenséget.

Ami az agráripari komplexum egyéb ágazatait illeti, a következőket tapasztalhatjuk: az iparosodás és a vertikális integráció jelentős mértékben megnöveli az üzemi koncentrációt, mégis a mezőgazdaságban és az élelmiszer-kiskereskedelemben /sokkal kisebb mértékben az élelmiszeriparban is/ fennmarad viszonylag nagyszámu, a korábbinál nagyobb, de viszonylag mégis kis vállalkozás. Az élelmiszergazdaság ezen

ágaiban nagy a közvetett monopolizálás szerepe, tehát - legalábbis a többi ágazathoz képest - viszonylag kisebb mértékű a kisvállalatok teljes kiszorítása, e helyett a monopóliumok ráépülnek a kisvállalatokra, látszólag meghagyva azok önállóságát.

A mezőgazdasági termékek forgalmazásában merőben más a helyzet. A vertikális integrációtól teljesen idegen az elaprózott felvásárló szervezet. A termelési eszközökkel való ellátás, hitelezés, szaktanácsadás, stb. mellett éppen a termékfelvásárlás az, amely legközvetlenebbül szabályozza, egységesíti egyik oldalon a viszonylag elaprózott mezőgazdasági termelést, másik oldalon a viszonylag elaprózott kiskereskedelmet. Az élelmiszeriparban általában lényegében nagyobb az üzemi koncentráció és a vállalati koncentráció, de a viszonylag "önálló" kisebb élelmiszeripari üzemeknek a nyersanyagellátása messze nem önálló. Ennek a rendszernek a termékg forgalmazás területén nagy üzemi koncentráció és egyuttal nagy tulajdoni koncentráció felel meg.

A termékvásárlás vállalati koncentrációjának logikailag legtermészetesebb módja az, hogy a nagy feldolgozó, illetve kereskedelmi vállalatok önálló felvásárló telepeket üzemeltetnek és az integrált mezőgazdasági termelők - a szerződésekben előre meghatározott módon - ezeknek értékesítik termékeiket. Ebben az esetben a termékg forgalmazás tipikusan tökések érdekelt-ségű, a farmerek a felvásárló szervezethez tulajdonilag nem kapcsolódnak. A valóságban a tulajdoni koncentrációnak ez a "vegyszta" formája csak a leginkább iparosodott és ezen keresztül legjobban integrált ágazatokban terjedt el. /Pl. baromfi, tojás,

takarmány stb./.

Viszonylag nagy a sulya a felvásárlásban a mezőgazdasági termelők szövetkezeteinek. Hasonlóan nagy sulya van a kereskedelmi ágazathoz tartozó különböző közös beszerző központoknak, önkéntes kereskedelmi láncoknak. Éppen ezek a közös tulajdont képező felvásárló szervezetek azok, amelyek a farmerek és kiskereskedők látszólagos önállóságának illúzióját szertefosztatják. S éppen ezek a felvásárló telepek adnak jó példát arra, hogy maga a termelés, illetve a végső értékesítés - az előrehaladó koncentrációs folyamat ellenére - lehet ugyan viszonylag izolált, de az iparosodott és vertikálisan integrált élelmiszergazdaság nem tűri a dekoncentrált termékforgalmazást. A technikai koncentráció a felvásárlásban sokkal inkább szükséges, mint a mezőgazdaságban vagy a kiskereskedelemben, és az ilyen mértékű technikai koncentráció magával hozza a felvásárlás vállalati-tulajdoni koncentrációját is.

Mint említettük, a felvásárlás tulajdonilag mindenképpen koncentrált. A kérdés legfeljebb az, hogy a felvásárló szervezet közvetlenül tőkés tulajdonban van-e, vagy kistulajdonosok szövetkezete, illetve egyesülése kezében. Ez főként a mezőgazdasági ágazat iparosodási színvonalának és a feldolgozás technikai koncentrációjának függvényében alakul. Ezt a tendenciát illusztrálja a 9. táblázat.

J e g y z e t e k

- 1/ A tanulmányban a koncentrációs folyamatot alapvetően a mezőgazdaságon belül /a mezőgazdasági nyersanyagtermelésben/ tárgyaljuk, ez azonban nem jelenti azt, hogy az ipari és kereskedelmi monopóliumok hatását figyelmen kívül hagyhatjuk.
- 2/ A vizsgálat elsősorban a fejlett tőkésországokat öleli fel. Feltételezzük, hogy a különböző tőkésországok átlagos koncentrációjának az eltérései tükrözik az országon belül az egyes vállalatok koncentrációjának különbségeit.
- 3/ Tisztában vagyunk azzal, hogy csak az erőgépek számbavétele nem fejezi ki a tőkeigényességet, hiszen a munkagépek és a hozamfokozó eszközök szerepe is nagy, de a rendelkezésre álló nemzetközi adatok más számbavételt nem biztosítanak.
- 4/ A rendelkezésre álló adatok nem teszik lehetővé a fejlett tőkésországokban a tőkeérték /szerves/-összetételének a meghatározását. Így egy "szűkített" technikai összetételrel, a 100 főre jutó erőgépállománnyal számolunk.
- 5/ Sipos Aladár: A technikai haladás hatása a fejlett tőkésországok agrárviszonyaira. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977. 40-51. old.
- 6/ $\frac{c+v+m}{F} = \frac{c+v+m}{V} \cdot \frac{V}{F}$; ahol a V = a munkáslétszámmal,
 F = a mezőgazdasági földterülettel.
- 7/ Marx-Engels: Művei 25. kötet. A tőke III. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1974. 758-764. old.
- 8/ Pl. az NSZK-ban a mezőgazdasági termékek árindexe 1964-1965 és 1973-1975 között mintegy 10 %-kal nőtt, a mezőgazdaság által vásárolt ipari termékeké pedig 30 százalékkal. Dr. Klaus Renning: A valóságos és optimális egyéni üzemi növekedés. Agrarwirtschaft, 1981. 88. külömfüzet. 212. old.
- 9/ Marx: I.m. 758. old.
- 10/ A közgazdaságtudománynak tisztáznia kellene azt is, hogy a monopóliumok értékelvonó szerepét mennyiben kompenzálják a monopoltőkés állam mezőgazdaságnak nyújtott támogatásai.
- 11/ Mondhatná valaki, hogy az ármeghatározásban miért tulajdonítunk a föld minőségének ilyen nagy szerepet, amikor ma a mezőgazdasági termelés nagyobb részét az állati termékek adják, amikor vannak olyan tőkés mezőgazdasági üzemek, amelyek a föld nélkül termelnek. Ez az eljárásunk indokolható egyrészt azzal, hogy a mezőgazdaságnak primér ágazata a növénytermelés /ez a forrása az állati termékekben rejlő ener-

giának, valamint közvetlen energiaforrás is/. Másrészt a takarmánygyárakban készülő takarmány jelentős részének nyersanyagai a növényi termék.

- 12/ Marx: Értéktöbbletelméletek II. Kossuth Könyvkiadó Budapest, 1976. 220. old. Lásd még erről a kérdésről a 145. és 175. oldalt is.
- 13/ Az élelmiszergazdaságban nem elhanyagolható szerepet játszanak a szövetkezetek is. Ezekkel azonban nem foglalkozom, mert ezek főképpen a feldolgozásban és a forgalomban alakultak ki, továbbá a kapitalista gazdasági környezetben működnek. Noha pozitív társadalmi szerepet is betöltenek - a termelők érdekvédelme, harc a monopoltőke ellen stb. - a tőkés mezőgazdasági struktúra három alapelemének sajátosságai jellemzik ezeket is.
- 14/ Marx-Engels: Művei 48/I. kötet. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1972. 19. old.
- 15/ Egy kis kitérő: rendkívül tanulságos ez a szocialista országok számára is, ahol vannak kísérletek és megoldások a közvetítő kereskedelem kiiktatására. Az ilyen törekvések nálunk akkor lehetnek sikeresek, ha a mezőgazdasági vagy az élelmiszeripari szervezetek nem megszüntetni, hanem átvenni kívánják az objektive szükséges közvetítő funkciókat.

A mezőgazdasági munka termelékenységének alakulása
a tőkésországokban^{1/}

1. táblázat

	1961-1965		1966-1970		1971-1975		1976		1977		1978	
	dollár ^{2/}	fejlett dollár =100	dollár	fejlett =100	dollár	fejlett =100	dollár	fejlett =100	dollár	fejlett =100	dollár	fejlett =100
Fejlett tőkésországok	2939	100	3401	100	4857	100	5639	100	5984	100	6381	100
Fejlődő tőkésországok	234	8	245	7	264	5	279	5	284	5	291	5
Világ összesen	472	16	522	15	578	12	615	11	624	10	655	10

A számítások forrása: Nemzetközi adatok a mezőgazdaságról. Statisztikai Kiadó Budapest, 1980. 36. old.

1/ A termelékenységet az egy mezőgazdasági keresőre jutó mezőgazdasági termelési értékkel, dollárban fejezzük ki.

2/ 1978-as vásárlóerejű USA-dollár.

A mezőgazdasági munka termelékenysége a
fejlett tőkésországokban

2. táblázat

	1961-1965		1966-1970		1971-1975		1976		1977		1978	
	dollár	EGK= 100	dollár	EGK= 100	dollár	EGK= 100	dollár	EGK= 100	dollár	EGK= 100	dollár	EGK= 100
Európai Gazda- sági Közösség /Hetek/ ^{1/}	5006	100	6758	100	9438	100	10 575	100	11 466	100	12 504	100
Ausztria	2315	46	3264	48	4336	46	5236	50	5983	47	5729	46
Egyesült Államok	12851	257	18170	269	26139	277	31112	294	33511	292	35164	281

A számítások forrása: Uo. 36. old.

1/ Az adatok a "Hetek"-re vonatkoznak: Belgium, Dánia, Franciaország, Hollandia, Egyesült Királyság, NSzK, Olaszország.

A mezőgazdasági munka termelékenysége az Európai Gazdasági Közösség
országában

3. táblázat

	1961-1965		1966-1970		1971-1975		1976		1977		1978	
	dollár	NSzK= 100	dollár	NSzK= 100	dollár	NSzK= 100	dollár	NSzK= 100	dollár	NSzK= 100	dollár	NSzK= 100
NSzK	2947	100	4676	100	6969	100	8251	100	8976	100	9894	100
Belgium	6967	236	9083	194	14472	208	15517	188	16390	182	18560	188
Hollandia	6170	209	7897	169	11241	161	13355	162	14277	159	15451	156
Franciaorsz.	3379	115	4669	99	6295	90	7012	85	7429	83	8151	82
Olaszország	1216	41	1908	41	2732	39	3284	40	3390	38	2654	37
Dánia	7222	245	9358	200	11982	172	13210	160	14827	165	16026	162
Egyesült Királyság	7142	242	9716	208	12375	177	13399	162	14970	167	15789	160

A számítások forrása: Uo. 36. old.

A mezőgazdasági termelés állótőkehatékonysága /tőkeintenzitása/
a fejlett tőkésországokban^{1/}

4. táblázat

	1965		1970		1975		1976		1977	
	dollár ^{2/}	EGK= 100	dollár	EGK= 100	dollár	EGK= 100	dollár	EGK= 100	dollár	EGK= 100
Európai Gazdasá- gi Közösség	12,5	100	11,0	100	11,0	100	11,9	100	11,0	100
Ausztria	7,4	59	6,4	58	5,7	52	5,9	50	5,6	51
Amerikai Egye- sült Államok	10,5	84	12,4	113	14,7	134	15,5	130	16,2	147

Számítások forrása: Uo. 24., 25., 33. oldal

1/ Egységnyi állótőkére jutó mezőgazdasági termelési érték. /Az állótőkét az erőgép-állományal /traktor + kombájn/ képviselik./

2/ 42 mezőgazdasági termék 1971-1975. évi átlagárai alapján USA-dollárban számolva.

A területi termelékenység a fejlett tőkésországokban^{1/}

5. táblázat

	1961-1965		1966-1970		1971-1975		1976		1977		1978	
	dollár ^{1/}	EGK= 100	dollár	EGK= 100	dollár	EGK= 100	dollár	EGK= 100	dollár	EGK= 100	dollár	EGK= 100
Európai Gazdasági Közösség ^{2/}	718	100	808	100	958	100	987	100	1025	100	1062	100
Ausztria	396	55	454	56	469	49	518	52	525	51	521	49
Egyesült Államok	135	19	151	19	170	18	181	18	189	18	191	18

A számítások forrása: Uo. 25. old.

1/ Egy hektár mezőgazdasági területre jutó mezőgazdasági termelési érték 1978-as vásárló-
erejű dollárban

2/ A "Hetek": Belgium, Dánia, Franciaország, Hollandia, Egyesült Királyság, NSzK, Olaszor-
szág adatai.

A tőke technikai összetétele a fejlett tőkésországokban^{1/}

6. táblázat

	1965		1970		1975		1978	
	ezer db	EGK= 100	ezer db	EGK= 100	ezer db	EGK= 100	ezer db	EGK= 100
Európai Gazdasági Közösség	0,27	100	0,45	100	0,61	100	0,66	100
Ausztria	0,34	126	0,60	133	0,84	138	1,01	153
Egyesült Államok	1,41	522	1,66	369	1,98	325	2,15	326

A számítások forrása: Uo. 24. old.

1/ 1000 fő mezőgazdasági keresőre jutó erőgép
/traktor és kombájn/-állomány.

100 hektár szántó - kert - szőlő- és gyümölcsös területre

jutó mezőgazdasági keresők száma

7. táblázat

	1965		1970		1975		1978 ^{1/}	
	fő	EGK= 100	fő	EGK= 100	fő	EGK= 100	fő	EGK= 100
Európai Gazdasági Közösség	20	100	16	100	14	100	13	100
Ausztria	36	180	28	174	24	171	20	154
Egyesült Államok	2,3	12	1,6	10	1,2	9	1,2	9

A számítások forrása: Uo. 25. old.

1/ 1977. évi területtel számolva

1000 ha mezőgazdasági területre jutó erőgép /traktor és

kombájn/-állomány

8. táblázat

	1965		1970		1975		1980	
	darab	EGK= 100	darab	EGK= 100	darab	EGK= 100	darab	EGK= 100
Európai Gazdasági Közösség	65,7	100	85,7	100	100	100	102,7	100
Ausztria	124,4	189	164,8	192	200,1	200	208,4	203
Egyesült Államok	31,8	48	27,7	32	24,6	25	26,7	26

A számítások forrása: Uo. 24. old.

A szövetkezetek részesedése az összes mezőgazdasági értékesítésből néhány fejlett tőkésországban 1977-ben

9. táblázat

Termék	Belgium	Dánia	Franciaorsz.	Hollandia
Tej	70	86	55	88
Vaj	80	86	55	81
Sajt	85	88	40	70
Sertés	10	82	26	29
Vágott baromfi	10	39	12	25
Tojás	5	39	25	20
Zöldség-gyümölcs	60	50	40	83

Forrás: A világ mezőgazdasága. 1978. 17-18. sz.

Dr. Czagány László - Dr. Nagy Lajos:

Die charakteristische und neue Züge der Konzentration der
landwirtschaftlichen Produktion und Umsatz

/Resümee/

Der Aufsatz handelt sich über die Eigentümlichkeiten des Konzentrationsprozesses unseren Tagen in der landwirtschaftlichen Produktion und Umsatz.

Im ersten Teil analysieren wir die Besonderheiten der Konzentration der landwirtschaftlichen Produktion und deren historischen Veränderungen. Ausgehebt handeln wir die teoretische Nachlässe der Klassikern des Marxismus und dessen Weiterentwicklung. Ausser deren beschäftigen wir uns mit der vertikalen Integrationsbeziehungen unter der Formen der Produktionsverhältnisse in der Landwirtschaft und der Monopolen. Weiterhin handelt es sich über den Zusammenhang der Effektivität der landwirtschaftlichen Produktion und der Konzentration. Und endlich beschäftigen wir uns mit der Wirkung des Wertgesetzes /und des Marktmechanismen/ auf die Konzentrationsprozesse. Im Rahmen deren beschäftigen wir uns mit der Frage der Bodenqualität, die das landwirtschaftliche Preiszentrum bestimmt; und mit den Besonderheiten der Wirkung des Wertgesetzes in den verschiedenen Agrarbetriebsformen.

In dem zweiten Teil wird dieselbe Fragengruppe im Umsatz analysiert. In Rahmen dessen unterscheiden wir die Besonderheiten der Konzentration in zwei Perioden des Umsatzes, hauptsächlich die technische ökonomischen Fragen analysierend. Die Studie handelt sich danach über die sozial-ökonomische Züge der Umsatzkonzentration: über die Problemenkreise der Grossunternehmens - und genossenschaftlichen Umsatzkonzentration.